

مقدمه

سال ۱۳۳۴" و "تولید ملی ایران برای سال ۱۳۳۶"، توسط کارشناسان خارجی برآورد شد. سپس سازمان برنامه و بودجه، درآمد ملی کشور را برای دوره زمانی ۱۳۳۷ تا ۱۳۴۰ به تفصیل برای بخش‌های مختلف اقتصادی برآورد و منتشر نمود. بانک ملی نیز برآورد مقدماتی دیگری را برای سال ۱۳۳۸ به انجام رساند. با تأسیس بانک مرکزی ایران در سال ۱۳۳۹، به دلیل فقدان یک سازمان رسمی آمار، تهیه حساب های ملی به عهده این بانک گذاشته شد و پس از آن بر اساس قانون بهمن ماه ۱۳۵۳، این وظیفه رسماً به مرکز آمار ایران محول شد.

محاسبه ارزش افزوده بخش‌های اقتصادی، در سال‌های قبل از پیروزی انقلاب اسلامی و محاسبه محصول ناخالص داخلی از روش هزینه، از سال ۱۳۶۱ و نیز تهیه جداول داده-ستانده اقتصاد ایران برای سال‌های ۱۳۵۲، ۱۳۶۵، ۱۳۷۰، ۱۳۸۰ و ۱۳۹۰ از جمله مهم‌ترین اقدامات مرکز آمار ایران در تهیه حساب های ملی بوده است.

تهیه مستمر و منظم حساب های ملی بر اساس آخرین تجدید نظر SNA، از سال ۱۳۷۳ در برنامه کار مرکز آمار ایران قرار گرفت، بدین ترتیب مرکز آمار ایران تا سال ۱۳۹۰ حساب های ملی را بر اساس تعاریف، مفاهیم، طبقه‌بندی‌ها و

هدف از تهیه و تدوین حساب های ملی، محاسبه مهم‌ترین متغیرهای جریان‌های اقتصادی نظیر تولید، مصرف، تشکیل سرمایه، صادرات، واردات و درآمد، در یک دوره زمانی معین و اندازه‌گیری مهم‌ترین متغیرهای اقتصادی موجودی منابع، نظیر ثروت، دارایی و بدهی، در مقطعی از زمان است که از طریق آن‌ها می‌توان وضعیت اقتصادی کشور را در آن دوره یا مقطع زمانی به تصویر کشید. تهیه و تدوین آمار حساب های ملی در کشورهای مختلف، بر اساس چارچوب سیستم حساب های ملی پیشنهاد شده توسط سازمان ملل متحد انجام می‌شود.

سیستم مذکور برای اولین بار در سال ۱۹۵۳ به صورت مجموعه‌ای فرموله شده تحت عنوان "سیستم حساب های ملی" یا "SNA"^(۱) منتشر شده است. آخرین تجدید نظر در SNA، در سال ۲۰۰۸ صورت گرفت که توسط پنج نهاد بین‌المللی متشکل از سازمان ملل، صندوق بین‌المللی پول، بانک جهانی، سازمان همکاری‌های اقتصادی و توسعه و کمیسیون جامعه اروپایی، به تصویب رسید. تهیه حساب های ملی، بعد از جنگ جهانی دوم به صورت موردی و بر اساس نیازهای خاص در ایران شروع شد، از جمله در سال‌های ۱۳۳۷ و ۱۳۳۸ به ترتیب "تولید ناخالص داخلی ایران برای

قلمرو منطقه‌ای: در حساب های منطقه‌ای، کل قلمرو اقتصادی کشور به تعدادی منطقه و یک فرامنطقه تقسیم می‌شود.

منطقه: منطقه‌بندی اقتصاد ملی، بدون ارائه تعریف مشخصی از منطقه ممکن نیست. این تعریف باید به گونه‌ای باشد که اولاً از ادغام تمامی مناطق، اقتصاد ملی حاصل شود و ثانیاً هر منطقه دارای آن‌گونه مرزبندی مشخصی باشد که در نهایت هر بخش از منطقه فقط یک‌بار و تنها در یک منطقه، منظور شده باشد.

فرامنطقه: این قسمت شامل بخش‌هایی از قلمرو اقتصادی کشور است که نمی‌توان آن را به هیچ‌یک از مناطق نسبت داد و موارد مختلف آن به شرح زیر است:

الف - آب‌های فلات قاره و آن قسمت از آب‌های بین‌المللی که کشور نسبت به آن دارای حقوق انحصاری است و توسط واحدهای مقیم مورد استفاده قرار می‌گیرد.

ب - قلمرو سیاسی کشور در سایر نقاط جهان که طبق موافقت‌نامه‌های سیاسی برای اهداف سیاسی، نظامی، علمی و سایر اهداف، اجاره یا تملک شده باشد، نظیر سفارتخانه‌ها، کنسول‌گری‌ها، پایگاه‌های نظامی و نظایر آن.

تولید اقتصادی: فرایندی است که با استفاده از داده‌های نیروی کار، سرمایه، کالاها و خدمات تحت کنترل و مسئولیت یک واحد نهادی، به‌منظور تولید کالاها و خدمات دیگر انجام می‌گیرد.

تولید اقتصادی از دیدگاه حساب های ملی: حد و مرز تولید در سیستم حساب های ملی، محدودتر از حد و مرز کلی آن است. به‌دلایلی، آن دسته از فعالیت‌های انجام شده توسط خانوارها که خدمات شخصی و خانگی را برای مصرف نهایی خود تولید می‌کنند، در سیستم حساب های ملی تولید محسوب نمی‌شود.

واحد نهادی: موجودیتی اقتصادی است که با استفاده از حقوق خود، قابلیت تملک دارایی‌ها، تقبل بدهی‌ها و اشتغال به فعالیت‌های اقتصادی و مبادله با سایر موجودیت‌ها را دارد و می‌تواند مجموعه کاملی از حساب ها، از جمله ترازنامه دارایی‌ها و بدهی‌های مربوط به خود را تهیه کند. واحدهای نهادی در قالب ۵ بخش زیر طبقه‌بندی می‌شوند:

۱- شرکت‌های مالی

۲- شرکت‌های غیرمالی

روش‌های محاسباتی منطبق بر SNA سال ۱۹۹۳ و از سال ۱۳۹۰ بر اساس SNA ۲۰۰۸، به قیمت‌های جاری و ثابت تهیه و منتشر می‌کند. اطلاعات حساب های ملی تا سال ۱۳۹۰ حاوی اطلاعات تفصیلی مربوط به ارزش افزوده ۷۲ رشته فعالیت اقتصادی و از سال ۱۳۹۰ حاوی اطلاعات تفصیلی مربوط به ارزش افزوده ۸۴ رشته فعالیت اقتصادی، هزینه‌های مصرف نهایی و مصرف نهایی واقعی خانوار و دولت، تشکیل سرمایه ثابت ناخالص، واردات، صادرات، تغییر موجودی انبار، مصارف فردی، مصارف جمعی، حساب تولید، حساب ایجاد درآمد، حساب کالاها و خدمات و عرضه و تقاضای کل است. همچنین از سال ۱۳۷۶، مرکز آمار ایران مبادرت به تهیه و تدوین حساب های منطقه‌ای کرده است و در این راستا تا سال ۱۳۹۰ محصول ناخالص داخلی استان‌ها و اطلاعات تفصیلی مربوط به ارزش افزوده ۷۲ رشته فعالیت اقتصادی و از سال ۱۳۹۰ محصول ناخالص داخلی استان ها و اطلاعات تفصیلی مربوط به ارزش افزوده ۸۴ رشته اقتصادی را تهیه و منتشر می‌کند.

آمارهای ارائه شده در این فصل شامل محصول ناخالص داخلی به قیمت بازار، ارزش افزوده و ستانده و مصرف واسطه بخش‌های عمده اقتصادی می‌باشد. از آنجائی که آمار و اطلاعات منطقه‌ای به ویژه داده‌های حساب های اقتصادی از نیازهای ضروری و اولیه هر نوع برنامه‌ریزی است، از سال ۱۳۷۶ تهیه حساب های منطقه‌ای با اولویت دادن به حساب تولید در استان تهران انجام شد.

تعاریف مفاهیم

حساب های منطقه‌ای: حساب های منطقه‌ای، مجموعه‌ای از اطلاعات آماری است که به صورت جامع و هدفمند، مطالعه کمی و منظم فعالیت‌های اقتصادی یک منطقه مشخص را برای یک دوره زمانی معین که به طور معمول یک سال است، امکان‌پذیر می‌سازد. به عبارت دیگر، نقشی را که حساب های ملی در کل کشور به عهده دارد، حساب های منطقه‌ای، همان نقش اهمیت و کاربرد را در سطح منطقه، عهده‌دار است. مبانی نظری حساب های منطقه‌ای، همانند حساب های ملی، مبتنی بر آخرین ویرایش سیستم حساب های ملی "SNA ۹۳" است، با این تفاوت که تبدیل سطح جغرافیایی ملی به منطقه‌ای، مسائل ویژه‌ای را باعث می‌شود.

۳- دولت

۴- مؤسسات غیرانتفاعی در خدمت خانوارها

۵- خانوارها

کالاها: اشیایی فیزیکی هستند که برای آن‌ها تقاضا و امکان ایجاد حق مالکیت، وجود دارد و مالکیت آن‌ها می‌تواند از طریق مبادله در بازار، از یک واحد نهادی به واحد نهادی دیگر منتقل شود.

خدمات: ستانده‌های ناهمگنی هستند که تولید آن‌ها بر اساس سفارش انجام می‌گیرد. خدمات دارای موجودیت مستقلی نیستند که امکان ایجاد حق مالکیت بر آن‌ها وجود داشته باشد. خرید و فروش خدمات از تولید آن‌ها جدا نیست و این دو فرایند همزمان صورت می‌گیرد.

محصول ناخالص داخلی: محصول ناخالص داخلی، نتیجه نهایی فعالیت‌های اقتصادی واحدهای تولیدی مقیم یک کشور در یک دوره زمانی معین است. محصول ناخالص داخلی به سه روش تولید، هزینه و درآمد محاسبه می‌شود.

ارزش افزوده: ارزش افزوده، ارزش اضافی ایجاد شده در جریان تولید است. تفاوت بین ارزش ستانده و مصرف واسطه در هر فعالیت اقتصادی را ارزش افزوده ناخالص می‌گویند. پس از کسر مصرف سرمایه ثابت از ارزش افزوده ناخالص، ارزش افزوده خالص به دست می‌آید.

ستانده: ستانده هر واحد تولیدی، مجموع کالاها و خدماتی است که در آن واحد، تولید می‌شود و برای استفاده در دسترس قرار می‌گیرد. سهمی از کالاها و خدمات که تا پایان دوره حسابداری به صورت ناتمام یا کار در جریان ساخت باقی مانده باشد جزو ستانده واحد به حساب می‌آید، کالاها و خدماتی که در یک واحد در دوره حسابداری معین تولید و در همان دوره در دیگر فرآیندهای تولید آن واحد مصرف می‌شود جزو ستانده آن واحد منظور نمی‌شود، ستانده به سه دسته تقسیم می‌شود: ستانده بازاری، ستانده تولید شده برای خود مصرفی نهایی و تشکیل سرمایه به حساب خود و سایر ستانده‌های غیر بازاری.

مصرف واسطه: مصرف واسطه، ارزش کالاها و خدمات مصرف شده در جریان تولید، به استثنای مصرف دارائی‌های ثابت است.

مالیات‌ها: مالیات‌ها، پرداخت‌های اجباری و بلاعوض

واحدهای نهادی به دولت است که به صورت نقدی و غیر نقدی انجام می‌گیرد. اطلاق صفت بلاعوض به مالیات‌ها، از این جهت است که دولت در مقابل دریافت مالیات از یک واحد نهادی، خدمتی را به صورت فردی به آن ارائه نمی‌کند هر چند که با دریافت مالیات، منابع مالی خود را افزایش دهد و با استفاده از این منابع، کالاها و خدماتی را برای سایر واحدها، اعم از تک تک افراد یا کل جامعه فراهم آورد.

مالیات‌ها به دو دسته کلی تقسیم می‌شوند:

- مالیات بر تولید و واردات

- مالیات بر درآمد، ثروت و غیره

مالیات بر تولید و واردات: مالیاتی است که بر کالاها و خدمات، در زمانی که تولید شده‌اند، فروخته شده‌اند یا به مصارف دیگری رسیده‌اند و یا از خارج وارد شده‌اند، تعلق می‌گیرد.

مالیات بر تولید و واردات، منطبق با واژه سنتی مالیات‌های "غیر مستقیم" است که در سیستم حساب های ملی سابق به کار برده می‌شد.

مالیات بر تولید و واردات به دو گروه جزئی‌تر تقسیم می‌شوند:

- مالیات بر محصول

- سایر مالیات‌های بر تولید

مالیات بر محصول: مالیات بر محصول، مالیات تعلق گرفته بر یک واحد کالا یا خدمت است که به صورت مبلغ مشخصی برای هر واحد مقدار کالا یا درصد مشخصی از قیمت یک واحد کالا یا خدمت مبادله شده تعیین می‌شود. انواع مالیات بر محصول به شرح زیر است:

- مالیات از نوع مالیات ارزش افزوده (VAT) (۲): مالیات تعلق گرفته بر کالاها و خدمات است که در مراحل مختلف توسط بنگاه‌های اقتصادی اخذ می‌شود ولی در نهایت، کل آن توسط خریدار نهایی پرداخت می‌شود. لازم به ذکر است که این نوع مالیات در ایران مصداق ندارد.

- مالیات و حقوق گمرکی بر واردات: عبارت از مالیات تعلق گرفته بر کالاها است که هنگام عبور از مرزهای گمرکی یا مرزهای اقتصادی، قابل پرداخت می‌شود. این نوع مالیات، همچنین شامل مالیات تعلق گرفته بر خدماتی است که توسط تولید کنندگان غیرمقیم به واحدهای نهادی مقیم ارائه می‌شود.

- مالیات بر صادرات: مالیات تعلق گرفته بر کالاهایی است که از قلمرو اقتصادی خارج می شود و هنگام خروج از مرز قابل پرداخت می گردد.

این نوع مالیات همچنین شامل مالیات تعلق گرفته بر خدماتی است که به واحدهای غیر مقیم ارائه می شود. به طور کلی مالیات بر محصول، واردات و صادرات، مالیات هایی هستند که بر کالاها و خدمات تعلق می گیرند و در اثر تولید، فروش، انتقال، کرایه کالا یا ارائه خدمت قابل پرداخت می شوند.

سایر مالیات های بر تولید: سایر مالیات های بر تولید، تمامی مالیات هایی را در بر می گیرد که یک بنگاه در نتیجه اشتغال به تولید (به غیر از مالیات بر محصول)، موظف به پرداخت آن است. این نوع مالیات، مالیات بر سود یا مالیات بر سایر درآمدهای دریافت شده توسط بنگاه را در بر نمی گیرد و مالیاتی است که صرف نظر از سوددهی تولید، قابل پرداخت است، نظیر مالیات بر زمین، دارایی های ثابت و نیروی کار به کار گرفته شده در فرآیند تولید یا فعالیت ها و مبادلات ویژه.

مالیات بر درآمد، ثروت و غیره: مالیات بر درآمد، ثروت و غیره، منطبق با واژه سنتی "مالیات های مستقیم" است که در سیستم حساب های ملی سابق به کار برده می شد. این مالیات ها شامل مالیات بر درآمد اشخاص، مالیات بر درآمد

شرکت ها، مالیات بر ثروت و امثال آن می باشد.

یارانه (سوبسید): یارانه، پرداخت های جاری و بلاعوض واحدهای دولتی به بنگاه های اقتصادی است که بر اساس میزان فعالیت های تولیدی آن ها و یا مقدار یا ارزش کالاها یا خدمات تولید شده، فروخته شده یا وارد شده توسط آن ها، تعیین می شود. یارانه ممکن است بر تولیدات داخلی یا بر کالاهای وارد شده نیز، تعلق گیرد.

یارانه، مشابه مالیات ها به دو دسته کلی تقسیم می شود:

- یارانه بر محصول

- سایر یارانه ها بر تولید

قابل ذکر است اطلاعات حساب های منطقه ای سال ۱۳۹۵، تا زمان چاپ نشریه منتشر نشده، به همین دلیل اطلاعات سال ۱۳۹۴ عیناً تکرار می شود.

گزیده اطلاعات

در سال ۱۳۹۴ محصول ناخالص داخلی استان به قیمت بازار ۲۹۱۳ هزار میلیارد بوده است. در همین سال بیشترین سهم ارزش افزوده فعالیت های اقتصادی در محصول ناخالص داخلی (به قیمت بازار) به ترتیب مربوط به بخش املاک و مستغلات (۲۰/۷ درصد)، صنعت (۱۴/۰ درصد) عمده فروشی، خرده فروشی، تعمیر وسایل نقلیه و کالاها (۱۳/۳ درصد)، حمل و نقل، انبارداری و پست (۹/۵ درصد) است.

۱) SNA: System of National Accounts

۲) Value Added Taxes